

Вітчизняна історіографія ХІХ ст. генуезької колонізації Північного Причорномор'я

У вітчизняній історіографії дореволюційний період досліджень генуезької колонізації Північного Причорномор'я продовжувався з 1830-х до 1917 р. Його можна охарактеризувати як час локальних досліджень, організованих як ентузіастами, так і науковими товариствами Російської імперії. В цей час починається вивчатися історія Північного Причорномор'я та його італійська колонізація. Південне Причорномор'я не входило в коло інтересів дослідників даного періоду.

В 1836 р. з ініціативи генерал-губернатора Новоросійського краю графа Михайла Семеновича Воронцова було вирішено «зібрати всі вчені відомості і докладно викласти 213-річне перебування генуезців у Криму». За виконання даної праці взявся дослідник М. Н. Мурзакевич. Праця «История генуезских поселений» була завершена в квітні 1837 р. [11]. Цього дослідника можна вважати засновником вивчення історії генуезької колонізації Причорномор'я. У 1853 р. в 3 томі ОТІС була опублікована його стаття «Генуезские консулы города Кафы», в якій дослідник, на основі вивчених джерел, називає всіх консулів з 1289 по 1475 роки [10].

Особливої уваги в дореволюційній історіографії заслуговувала проблема суперництва Венеції та Генуї в чорноморських колоніях. М. Волков розглядав політичну сторону італійського конфлікту в статті «О соперничестве Венеции с Генуею», яка вийшла друком в 1860 р. [4]. Він докладно розібрав кожен момент військових зіткнень між Генуею і Венецією. Джерелами протистояння автор називав прагнення до збагачення італійського купецтва та торгівлю. Як зазначав історик, «торгівля займала тоді перше місце в суспільному житті». Венеція і

Генуя, витіснивши з Середземномор'я Флоренцію, стали незабаром головними суперниками, а головним предметом їхньої суперечки, як вважав Волков, була чорноморська торгівля, що приносила найбільший дохід італійцям.

Перший звід генуезької епіграфіки Криму був опублікований В. Н. Юргевичем в 1863 р. Загальна кількість відомих на той час написів склала 37 в його роботі «Генуэзские надписи в Крыму» [12]. Завдяки Юргевичу уточнився і поповнився список консулів, массаріїв і інших офіціалів генуезьких колоній в Криму. Особливо цікаві знахідки епіграфічних і нумізматичних пам'яток були зроблені ним в Феодосії, Судаку і Балаклаві.

Вивчення статистики, історії і культури Північного Причорномор'я і Криму в ХІХ ст. пов'язане з ім'ям Ф. К. Бруна. В останні роки свого життя вчений поставив собі за мету зібрати в одному виданні всі свої численні публікації по історичній географії Північного Причорномор'я і Криму, які були написані ним у різні роки і загубилися в різних малотиражних збірниках. Побачила світ в 1879 р. перша частина зібрання творів Ф. К. Бруна «Чорномор'я: збірник досліджень з історичної географії Південної Росії (1852–1877 pp.)». В цьому збірнику — стаття ХІ: «О поселениях итальянских в Газарии. Топографические и исторические заметки» [3], де надана інформація по генуезьким колоніям. Друга частина цієї роботи побачила світ вже після смерті Ф. К. Бруна: «Материалы для истории Сугдеи», де вчений привертає більше уваги італійській колонізації [2].

Ще однією важливою ланкою у вивченні генуезької колонізації Криму була організація краєзнавців Криму: Таврійська Вчена Архівна Комісія (ТВАК), що була створена у 1887 р. та об'єднувала видатних учених і любителів кримської старовини. «Вісті Таврійської вченої архівної комісії» (ВТВАК) до сих пір є безцінними джерелами інформації для всіх, хто вивчає Крим.

Останній період існування генуезької Кафи детально розглядався в статті завідувача Феодосійським музеєм старожитностей Людвіка Коллі: «Кафа в період володіння нею Банком Святого Георгія (1454–1475 pp.)», яка вийшла у 1912 р. [9]. Автор аналізував внутрішній устрій Кафи другої половини ХV ст. в

порівняльній перспективі з її більш ранніми формами. Коллі, як і інші історики, стверджував, що дане поселення складалося поступово: спочатку в законних межах, відведених їм татарами, а потім із захопленням вже татарських територій. Коллі головну причину занепаду генуезької торгівлі бачив не у зовнішньополітичних факторах, пов'язаних з появою турків, а в суто економічних, коли зловживання місцевої адміністрації привели до різкого падіння торгівлі. Ще однією значущою роботою Коллі є стаття 1911 р., яка присвячена документам-доказам щодо падіння Кафи [8].

М. Волков, навпаки, вбачав в кафській адміністрації, призначеній Банком, втілення мудрості, рішучості і чесності. Таку характеристику він дає в своїй роботі про положення Кафи після взяття турками Візантії [5]. А втручання зовнішнього чинника в особі турків позбавило змоги Генуї здійснювати морську торгівлю, внаслідок чого Банк ніс величезні збитки, вкладаючи сюди великі кошти, а натомість не отримував нічого. М. Волков також акцентував увагу на політичному чиннику і на основі актового матеріалу показав, як розгорталися події в XV ст., як вміло використовували політичну ситуацію Візантійської імперії італійські морські республіки в своїх цілях, яким чином збільшували коло своїх союзників і до яких державних махінацій вдавалися, щоб домогтися знищення свого суперника.

Далі за всіх в дослідженні юридичного статусу генуезьких колоній, в тому числі Кафи, пішов член Імператорської Санкт-Петербурзької академії наук М. Ковалевський (1851–1916 рр.). Він спробував представити Статут для колоній 1449 р. як своєрідний документ, з одного боку, що мав у собі традиційні уявлення про колоніальний устрій, який склався впродовж майже двох століть. З іншого боку, документ відображав реалії швидко змінюваної колоніальної політики середини XV ст. [7]. Як і більшість вітчизняних дослідників, він зазначав, що правові відносини генуезьких колоній цілком копіювали внутрішній державний устрій Генуї з дотриманням принципів управління великою морською державою середньовіччя: короткостроковість повноважень, виборність посадових осіб, колегіальність,

сувора звітність в діях і майнова відповідальність. До числа важливих спостережень, зроблених Ковалевським, слід віднести висновок про те, що коріння сучасної адміністративної юстиції лежать не в більш пізній англійській або французькій практиці, а в системі італійських міських республік і їх віддалених колоній на Сході.

На думку О. Дживелегова, завдяки хрестовим походам докорінно змінювалися економічні принципи середньовічної торгівлі, головним змістом якої ставали тепер предмети розкоші. У зв'язку з цим в торгівлю включалося все більше коло людей, з сфери середньовічної торгівлі витіснялися євреї, на їх місце приходили європейські купці, першими серед яких були італійці. Розвиток торговельних відносин зі Сходом сприяв розквіту італійських портових міст: Венеції, Генуї, Пізи [6].

А. Л. Бертьє-Делагард займався локалізацією середньовічних поселень Південного берега Криму. Він використовував всілякі письмові джерела, наводив безліч назв місцевостей на різних мовах, доповнював їх власними спостереженнями [1].

Таким чином, дореволюційний період дослідження історії генуезької колонізації Північного Причорномор'я мав дуже вагомий вплив на всю подальшу наукову традицію з цієї теми. Незважаючи на початковий період накоплення наукових знань, немало з цих публікацій перетворилися на класичні.

1. Бертьє-Делагард А. Л. Исследование некоторых недоуменных вопросов средневековья в Тавриде / А. Л. Бертьє-Делагард // Известия Таврической ученой архивной комиссии. — Симферополь, 1920. — № 57. — С. 1–135.
2. Брун Ф. К. Материалы по истории Сугдеи. Черноморье. Сборник исследований по исторической географии Южной России (1852–1877) / Филипп Карлович Брун. — Одесса : Типография Ульриха, 1880. — Т. 2. — 408 с.
3. Брун Ф. О поселениях итальянских в Газарии: Топографические и исторические заметки / Ф. Брун // Черноморье: Сборник исследований по исторической географии Южной России Ф. Бруна (1852–1877). — Одесса, 1879. — Ч. 1. — С. 189–240.
4. Волков М. О соперничестве Венеции с Генуею / М. Волков // ЗООИД. — Одесса, 1860. — Т. 4. — С. 151–182.

5. Волков М. Четыре года города Кафы (1453, 1454, 1455 и 1456) / М. Волков // ЗООИД. — Одесса, 1872. — Т. 8. — С. 109–144.
 6. Дживелегов А. К. Торговля на Западе в Средние века / Алексей Карпович Дживелегов. — СПб, 1904. — 180 с.
 7. Ковалевский М. М. Юридический быт Генуэзских колоний на Черном море во второй половине XV в. / М. М. Ковалевский // Сборник статей по истории права, посвящ. Н. Ф. Владимирскому-Буданову. — К. : 1904. — 400 с.
 8. Колли Л. П. Исторические доказательства о падении Кафы / Л. П. Колли // ИТУАК. — Симферополь, 1911. — Т. 45. — С. 1–18.
 9. Колли Л. П. Кафа в период владения ею Банком святого Георгия (1454–1475) / Л. П. Колли // ИТУАК. — Симферополь, 1912. — Т. 47. — С. 75–113.
 10. Мурзакевич Н. Генуэзские консулы города Кафы / Н. Мурзакевич // ЗООИД. — Одесса, 1853. — Т. 3. — С. 552–555.
 11. Мурзакевич Н. Н. История генуэзских поселений в Крыму / Николай Никофорович Мурзакевич. — Одесса : В Городской Типографии, 1837. — 91 с.
- Юргевич В. Генуэзские надписи в Крыму / В. Юргевич // ЗООИД. — Одесса, 1863. — Т. 5. — С. 157–177

борник статей по истории права, посвящ. Н. Ф. Владимирскому-Буданову. — К. : 1904. — 400 с.

12. Колли Л. П. Исторические доказательства о падении Кафы / Л. П. Колли // ИТУАК. — Симферополь, 1911. — Т. 45. — С. 1–18.

13. Колли Л. П. Кафа в период владения ею Банком святого Георгия (1454–1475) / Л. П. Колли // ИТУАК. — Симферополь, 1912. — Т. 47. — С. 75–113.

14. Мурзакевич Н. Генуэзские консулы города Кафы / Н. Мурзакевич // ЗООИД. — Одесса, 1853. — Т. 3. — С. 552–555.

15. Мурзакевич Н. Н. История генуэзских поселений в Крыму / Николай Никофорович Мурзакевич. — Одесса : В Городской Типографии, 1837. — 91 с.

Юргевич В. Генуэзские надписи в Крыму / В. Юргевич // ЗООИД. — Одесса, 1863. — Т. 5. — С. 157–177

